

УДК 329.8 (477)

ББК 66.5

КРИТИКА УРП-УСРП ТОТАЛІТАРИЗМУ ТА ЙОГО РІЗНОВИДІВ – БІЛЬШОВИЗМУ І ФАШИЗМУ

А. І. Міщук, М. Б. Міщук

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
76025, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57;
тел. +380 (342) 59-61-46; e-mail: marjana010980@rambler.ru*

Стаття присвячена критиці УРП-УСРП, однієї із найбільш активних в політичному відношенні партій в житті західноукраїнських земель, радянського більшовизму та німецького фашизму, які розглядалися радикалами виключно як прояви та різновиди тоталітаризму. Показано, що між комунізмом та фашизмом члени партії проводили паралелі, адже обидва режими, на їх думку, характеризувалися наявністю могутнього державного апарату, диктатурою однієї особи, відсутністю демократичних свобод, монополією однієї партії та використанням насильницьких методів.

Ключові слова: *партія, політичне життя, радикальні сили, тоталітаризм, більшовизм, фашизм*

Радикальна партія мала чітко визначений ідеологічний характер. Вона була національною партією, адже об'єднувала у своїх лавах виключно українців. УРП-УСРП, за визначенням М. Стахіва, належала до радикальних і “навіть під національним оглядом революційних” партій (стосовно засобів, мети та за відношенням до польської держави), діючи водночас, виключно у правовому полі [25, с.96].

У своїй ідеології радикали поєднували національні, ліберально-демократичні та соціалістично-народницькі ідеї. Від соціалізму радикали запозичили наступні ідеї: забезпечення соціальних прав, створення умов для гармонійного і всебічного розвитку особистості. Така позиція членів УРП-УСРП відповідала поглядам англійських лібералів, викладених ще в 1890 р. у газеті “Speaker” (“Доповідач”): “Ми повинні взяти в соціалізму все добре й відкинути все погане й сумнівне” [27, с.707]

Соціалізм, відповідно до переконань радикалів, впливав з демократичної ідеї та став її найбільш послідовною думкою. З іншого боку, основні засади демократії (свобода, рівність, братерство) можна було реалізувати лише в умовах соціалістичного ладу [20, с.6].

Ідеї соціальної справедливості були відомі ще з найдавніших часів, однак як соціалістичне вчення вони сформувалися лише в ХІХ ст. Соціалістичний рух розпочався у Західній Європі як морально-ідеалістична наука, яка базувалась на ідеї єдності працюючого народу в кожній

нації. Проти такого тлумачення соціалізму виступив Карл Маркс, назвавши його “утопією” і створивши натомість спільно з Фрідріхом Енгельсом власну цілісну теорію соціалізму і комунізму, яка дістала назву “науковий соціалізм”, або “науковий комунізм”.

Все це призвело до розмежування соціалізму на два напрямки, які головний ідеолог УРП-УСРП К. Коберський виділив як: 1) соціалізм робітничий (пролетарський, матеріалістичний): проголошував верховенство робітників та 2) соціалізм селянсько-робітничий (ідеалістичний, “інтегральний”, “загальний”): визнавав рівноправність селянства та робітництва [7, с.2].

Марксизм був однією з найрадикальніших течій європейського соціалізму. Ідеологія марксизму спиралась на концепцію “диктатури пролетаріату”, класовий підхід до питання суспільного, у тому числі й політичного устрою. Марксистську лінію в західноукраїнському політичному спектрі представляли соціал-демократи та комуністи. Що ж стосується радикалів, то вони, як зазначав Д. Донцов, в соціальній політиці проповідували “немарксистський соціалізм” [4 с.2,4]

У своїй ідеології члени УРП-УСРП базувалися на вченнях М. Драгоманова, І. Франка та М. Павлика, яких К. Коберський назвав “предтечами галицького соціалізму-радикалізму”. Соціалізм М. Драгоманова, опираючись на вчення Р. Оуена, Ш.Фур'є, А. Сен-Сімона, П. Прудона, наголошував на потребі усестороннього визволення людської особи. Будучи соціалістом ідеалістичного напрямку, М. Драгоманов відкидав марксизм як помилковий у теорії та невідповідний практичним потребам українського працюючого народу [23, с.16]. “Соціалістом драгоманівського, тобто ліберального складу”, за визначенням І. Лисяка-Рудницького, став І. Франко [13, с.130]. Він спільно з М. Павликом та іншими засновниками радикальної партії, як зазначав діяч УСДП В. Левинський, “прийняли в політичну програму, а саме в її максимальну частину, соціалізм” [12, с.39].

Члени УРП репрезентували ідеалістичний, народницький напрямок соціалізму, адже вони прагнули об'єднати весь український працюючий народ [8, с.41]. Це констатували й представники інших політичних партій Західної України. Так, зокрема, В. Левинський визначав ідеологію радикалів як соціалістично-народницьку [12, с.39].

Під народництвом радикали розуміли “соціалізм, який хоче об'єднати до спільної праці весь трудящий народ (селян, робітників і працюючу інтелігенцію) та який бажає знести визиск працюючих, а завести такий громадський лад на землі, де б кожний був свободним та діставав весь плід своєї праці” [8, с.42].

В силу історичних особливостей розвитку галицьке народництво, відповідно до переконань К. Коберського, було еволюційне, “спокійніше” (на відміну від революційного наддніпрянського [8, с.42]), воно мало яскраво виражений національний характер.

Як теорія соціалізм для членів УРП-УСРП означав етичну, гуманістичну концепцію людини в суспільстві, на відміну від утопічних марксистських переконань. Практичний соціалізм, якого дотримувались радикали, мав посприяти формуванню нового фундаментального принципу, він був “етичним” за своїм характером, адже визнавав необхідність проведення лише тих суспільних змін, які б не суперечили двом основним моральним законам людства: праву людини на життя та результати своєї праці; обов’язку кожної людини не ставити свої особисті інтереси понад інтереси загалу [9, с.46]. Соціальна справедливість виступала для членів партії моральним імперативом. Радикали були твердо переконані в тому, що “історію людства творять не лише економічно-матеріальні відносини, але в першу чергу ідеї, ідеї права і справедливості” [21, с.9]. Подібних позицій дотримувалися й ідеологічно спорідненні з УРП члени УПСР, які визнавали “велике значіння ідей, творчості духу, здібності окремих осіб” [422 с.16]. Марксистки ж, натомість, зосереджували свою увагу не на життєвих правах та обов’язках громадян, а, головним чином, на економічній теорії К. Маркса.

Члени УРП-УСРП постійно будували свою роботу у відповідності до духовної, вольової сили осіб, людського бажання правди, свободи, прагнення ліквідувати темноту і безпорадність “простолюдина” [8, с.42, 54-55]. В цьому й полягала велика виховна сила народництва.

Крім того, радикали, на відміну від прихильників вчення К. Маркса, велику увагу в історичному розвитку людства приділяли свідомій волі народу: “Наша програма стверджує, що в світі має значіння і рішучий вплив не тільки сам розвиток господарства, але також людська думка, воля й боротьба” [28, с.11]. Марксистки ж відкидали ці засади як “ненаукові”, адже, на їх думку, визначальними у політичному розвитку людства були виключно матеріальне виробництво, стан продуктивних сил і виробничих відносин, соціальне буття та класова боротьба.

Соціалізм для радикалів був тільки “надбудовою”, а “базисом” слугував патріотизм і націоналізм український.

Варто відзначити те, що серед соціалістичних партій УРП-УСРП займала окреме становище, орієнтуючись, у першу чергу, на селянство, адже “будова соціалізму без зорганізованого у соціалістичних партіях селянства не мислима” (в цьому й проявлялося протиставлення реформізму соціалістів-радикалів революційному соціалізму більшовиків) [1, арк. 13,14]. Однак, в той же час, радикали не применшували суспільно-значущої ролі робітників: “Ми не кажемо, що селянин має мати більше прав, як робітник. Ми стоїмо за рівні права всіх працюючих” [18, с.9].

Саме тому члени УРП-УСРП проголосила себе партією всіх працюючих людей: “Трудового селянства, зарібників, трудових ремісників, наймитів, слуг, робітників, залізничників і дрібної працюючої інтелігенції”, підтвердивши, цим самим, у своїй програмі народницький хара-

ктер своєї партії: “Соціалісти-радикали є народниками тому, що вони не роблять різниці між трудовим народом” [18, с.9].

Радикали провадили послідовну боротьбу проти поширення на західноукраїнських землях комуністичного руху, адже він, як стверджував М. Стахів, не був “відламком” соціалістичного табору, а був окремим рухом [24, с.122].

Ще М. Драгоманов, поборюючи московський і польський централізм, передбачив прихід більшовизму як оновленого яacobінства (“соціалістичної шляхетчини”) та виступив з різкою критикою класової, історично-матеріалістичної теорії марксизму [11, с.9].

Аналогічної позиції дотримувались й члени УРП-УСРП. Вони констатували, що реалізація марксистського варіанту соціалізму в СРСР здійснювалась через масове соціальне насильство за допомогою якого більшовики намагалися запровадити комунізм “для вдержання в своїх руках диктаторської влади та панування над поневоленним народом” [15, с.4] Головною умовою перемоги революції і переходу до соціалізму, відповідно до вчення К. Маркса, мала стати виключно диктатура пролетаріату. А поява будь-якої диктатури, на думку радикалів, сигналізувала собою недугу суспільства.

Владу, встановлену більшовиками в Україні, члени УРП-УСРП називали “совітським тоталізмом”, якому були притаманні наступні ознаки: азійський деспотизм та свавілля, рабська покірність, фізичне і моральне винищення інакомислячих, провокації, дія принципу “мета виправдовує засоби” [2, с.2; 122, с.2]. Вони були твердо переконані в тому, що московський більшовизм не має нічого спільного з соціалізмом, адже комуністи відrekliся “основної правди соціалізму: державна влада мала бути народною, обраною народом і контрольована ним” [112, с.3]. Для здобуття симпатій з боку поневолених народів, у тому числі й українського, більшовики поширили демократичне гасло “самовизначення аж до відділення”. Однак воно було лише демагогічним засобом здобуття влади, адже для комуністів, як і для інших російських партій, ідеалом продовжувала залишатися “єдина, неділима Росія” [6, с.2].

Радикали проводили масову роз’яснювальну роботу під час якої розвінчували так званий “комуністичний міф”. Зокрема, проведення радянською владою так званої “українізації” члени УРП-УСРП охарактеризували наступним чином: “Щоби вбити українську державну думку в себе, а закріпити до себе довір’я працюючих мас за границею, треба було Москві заговорити, а то й забратися до українізації чужинців – чиновників на Україні. Коли та державна думка буде вбита, тоді й українізація переведеться як непотрібний агітаційний середник” [26, с.1].

Саме тому радикали всіляко намагалися донести до широких кіл українства той факт, що насправді “московська совітська державність на Україні” перетворила “Україну в колонію, український народ повертає у невільника, якому відбирає усі здобутки його праці, а для повного його

згноблення залякує його засланням, масовим виселенням, тюрмами, карними експедиціями, побоями, розстрілами та винищує його пляново zorganizованим голодом” [14, с.4].

На сторінках друкованого органу УРП-УСРП “Громадського голосу” радикалами було опубліковано ряд статей, присвячених питанням колективізації. На їх думку, в проведенні примусової колективізації московська диктатура керувалася не бажанням покращення стану сільського господарства, але прагненням “цупкіше взяти працюючі маси села в свої руки і поробити з них обезправнених, панщизняних рабів у комуністичних фільварках” [5, с.2].

Все це змушувало діячів УРП-УСРП послідовно виступати проти комуністичної деморалізації, навіть тоді коли радянофільські ідеї знаходили підтримку у середовищі націонал-демократів. Члени партії різко заперечували можливість утворення будь-якого “спільного фронту” з більшовиками та закликали до безкомпромісної боротьби з ними.

Національно-визвольну боротьбу діячі УРП-УСРП проводили і стосовно Польщі, Румунії та Чехословаччини, розглядаючи окупацію українських земель цими державами виключно тимчасовою, позбавленою будь-яких правових підстав.

Радикали заявляли про співпрацю виключно з тими політичними силами світу, які визнаватимуть право на самостійне державне життя України. Вони були переконані в тому, що “не війна, а порозуміння народів повинно рішати всі справи” [18, с.8-9]. Саме тому 22 лютого 1931р. УСРП вступила до Соціалістичного Трудового Інтернаціоналу (далі – СТІ), учасники якого беззаперечно відстоювали право на самовизначення всіх народів, у тому числі й українського. Основне завдання своєї участі в СТІ радикали вбачали в можливості подавати світовій громадськості правдиву інформацію про національно-визвольні змагання українського народу та протиставити себе так званим “соціалістичним партіям” радянського типу. Таким чином, входження радикалів до СТІ було виключно детально продуманим тактичним маневром [19, с.6].

Різко негативної позиції радикали дотримувались і щодо фашизму з його тоталітарним ідеалом суспільного ладу. Вони відкрито заявляли про те, що фашистська ідеологія базується виключно на антидемократичних засадах: “Фашизм для досягнення мети виправдовує будь-які засоби, відверто заперечуючи мораль. Без опертя визвольної боротьби на загальнолюдських ідеалах, на змаганні за правду, волю і рівність свого народу, без міцних моральних основ цілої нації трудно створити власну народню силу для успішної боротьби за кращу майбутність. Лише глибоко моральний народ не перестане дальше змагатися за свою правду. Тому треба рішучо поборювати фашистівську отрую неморальности” [11, с.2].

Негативне відношення радикалів до фашизму продемонстрував у своїй статті “Нова шкідлива орієнтація” М. Матчак, заявивши про те,

що ідеологія фашизму “нічого доброго українцям не принесе” [29, с.217]. Більше того, перемога фашизму на українських землях, як стверджували діячі УРП-УСРП, ознаменує собою подальше гноблення українського народу, адже “будь-яка диктатура, чи це буде диктатура партії, військової сили чи окремої особи веде до соціального та політичного поневолення працюючих людей” [17, с.2]. Крім того, радикали були твердо переконані в тому, що будь-який терористичний режим викликає послаблення, а не зміцнення життєвих сил нації.

Між комунізмом та фашизмом члени партії проводили паралелі, адже обидва режими, на їх думку, характеризувалися наявністю могутнього державного апарату, диктатурою однієї особи, відсутністю демократичних свобод, монополією однієї партії (“фашисти хочуть, щоб над цілим народом мала тотальну владу тільки одна бюрократія, а знову марксистки в свою чергу хотіли б, щоб “місію” визволення переводив сам пролетаріят”) та використанням насильницьких методів[3, с.3].

Радикали ж були твердо переконані в тому, що для запровадження справедливого соціалістичного ладу не потрібно вдаватися до жорсткого кривавого терору. Зміна суспільного ладу мала відбуватися еволюційним шляхом через поступові реформи: “Ця переміна може бути одначе тільки ви слідом довгої підготовчої праці трудового народу, яка дасть йому змогу без потрясіння переняти варстати праці. Наш шлях може бути лише один: через соціалістичну демократію до зміни господарського життя в інтересі трудового народу” [16, с.5-6]. В цьому контексті К. Коберський розробив три шляхи визвольної акції українського народу, відповідно до яких передбачалось творення господарсько-економічних (фахові (професійні) спілки дрібного селянства та робітництва, кооперативи), політичних (організація єдиної “партії всіх працюючих”) та освітніх закладів (школи й культурно-освітні товариства). Відповідно до поглядів К. Коберського, першою та головною формою національно-визвольних устремлінь українців повинна була стати господарсько-економічна боротьба – боротьба за землю, проти колонізації, за добробут селянина і робітника. Другою формою та одночасно “боевою силою визвольного руху”, “мечем працюючої кляси” мали б виступити політичні партії. Освітня та культурна робота репрезентували б третій шлях визволення народу [8, с.130-135]. Попри заяви радикалів про те, що “тільки вперта класова боротьба українських працюючих мас може їх визволити від гніту і визиску”, в той же час члени партії дотримувались тієї точки зору, що “не тільки боротися мусять працюючі люде. Вони мусять також навчитися будувати нові порядки. Це штука навіть трудніша, як сама боротьба. До того, щоби на місце старого ладу поставити новий, та ще ліпший, треба багато науки та праці... Будування самостійності і добробуту... мусить відбуватися демократичним шляхом, з низу в гору” [28, с.11-13]. Члени УРП-УСРП були прихильниками еволюційного переходу від капіталізму до соціалізму. Більш конкретних

напрямок досягнення соціального та національного визволення українців радикали, на жаль, не визначили, можливо тому, що для них головною бала все ж таки мета, а “засоби – це вже побічна справа” [22, с.60].

Отже, ідеологія УРП-УСРП була синтезом національних (самостійність, незалежність, соборність держави), ліберально-демократичних (рівність усіх громадян перед законом, індивідуальна свобода, принципи політичного плюралізму, розподіл влади на законодавчу, виконавчу, судову, свобода слова, поглядів, переконань, совісті, запровадження загального виборчого права), соціалістично-народницьких (забезпечення соціальних прав, створення умов для гармонійного і всебічного розвитку особистості, справедливий розподіл матеріальних благ і духовних цінностей залежно від затраченої праці) ідей та відповідала тогочасним життєвим потребам українців. Радикали провадили послідовну боротьбу проти поширення на західноукраїнських землях комуністичного руху та дотримувались різко негативної позиції щодо фашизму з його тоталітарним ідеалом суспільного ладу. Вони різко заперечували терористичні, революційні методи боротьби і у своїй політиці вдавалися тільки до легальних форм діяльності, пріоритетними з-поміж яких були такі: активне проведення передвиборних кампаній, робота у вищих органах влади Другої Речі Посполитої та патріотично-виховна робота серед українського населення. У цілому, орієнтація УРП-УСРП на власні сили, дотримання принципу “чистих рук” та домінуючих норм міжнародного права й моралі дали їй змогу відіграти вагому роль у відродженні Української державності в роки української революції та разом з іншими провідними партіями Західної України виступити в обороні національно-політичних і соціально-економічних прав українського народу в умовах польського окупаційного режиму.

Література:

1. Центральний державний історичний архів України у м. Львові Ф.309, оп.1, спр.2603 (Доповідь депутата сейму Матчана на з'їзді партії українських радикалів, 1932), 15 арк.
2. Большевицький чорний інтернаціонал // Громадський голос. – 1935. – 7 грудня. – Ч.47. – С. 2.
3. Бочковський О.І. Диктатура – стара річ / О.І.Борковський // Громадський голос. – 1937. – 13 листопада. – Ч.44. – С. 3.
4. Донцов Д. Політичні партії Галичини / Д.Донцов // За незалежність. – 1992. – 13 червня. – С. 2,4.
5. З життя на Великій Україні // Громадський голос. – 1930. – 11 жовтня. – Ч.40. – С. 2.
6. Ключ самовизначення націй на московському процесі // Громадський голос. – 1938. – 16 квітня. – Ч.14. – С. 2.
7. Коберський К. Два напрями соціалізму / К.Коберський // Громадський голос. – 1925. – 22 серпня. – С. 2.

8. Коберський К. Українське народництво по обох боках Збруча / К.Коберський. – Львів-Коломия, 1924. – 158 с.
9. Коберський К. Що робити? / К.Коберський // Громадський голос. – 1924. – Ч.31-32. – С. 2.
10. Коберський К. Що таке соціалізм / К.Коберський // Календар “Громада” на 1926 рік. – Львів, 1925. – С. 40-47.
11. Л. Куди веде ідеологія фашистів ? // Громадський голос. – 1933. – 16 вересня. – Ч.36. – С. 2.
12. Левинський В. Початки українського соціалізму в Галичині / В.Левинський. – Торонто, 1918. – 80 с.
13. Лисяк-Рудницький І. Між історією й політикою. Статті до історії та критики української суспільно-політичної думки / І.Лисяк-Рудницький. – Мюнхен: Сучасність, 1973. – 444 с.
14. Наша відповідь большевикам // Громадський голос. – 1937. – 17 липня. – Ч.27. – С. 4.
15. Окружний міжпартійний з’їзд в Станиславові // Новий час. – 1924. – 24 лютого. – Ч.14. – С. 9.
16. Переустрій суспільного ладу // Народ. – 1919. – 30 марта. – С. 4-6.
17. Подвійна шкода // Громадський голос. – 1933. – 23 вересня. – Ч.37. – С. 2.
18. Право народу. Приступний виклад програми Української Соціалістично-Радикальної Партії (УСРП). – Львів: Громада, 1926. – 42 с.
19. Про різні інтернаціонали // Громадський голос. – 1936. – 14 листопада. – Ч.44. – С. 6.
20. Стахів М. Демократія, соціалізм та національна справа / М.Стахів // Громадський голос. – 1936. – 10 жовтня. – Ч.39. – С. 6.
21. Стахів М. До джерел нашої сили. Замітки до основних думок програми УСРП / М.Стахів. – Львів: Накладом “Громадського голосу”, 1936. – 13 с.
22. Стахів М. Наша тактика: відповідь на найважливіші питання / М.Стахів. – Львів: Друкарня Ю.Яськова, 1936. – 76 с.
23. Стахів М. На переломі. Коротка історія українського політичного руху в новіших часах / М.Стахів. – Львів, 1938. – 48 с.
24. Стахів М. Про державу / М.Стахів. – Львів: Самоосвіта, 1935. – 72 с.
25. Стахів М. Українські політичні партії у соціологічному наświetленні / М.Стахів. – Нью-Йорк - Детройт, 1954. – 104 с.
26. Українізація а українська державна ідея // Громадський голос. – 1923. – 8 вересня. – С. 1.
27. Фріден М. Соціалізм у лібералізмі: до реалізації соціальної етики / М.Фріден // Лібералізм: Антологія / Упоряд. О.Проценко, В.Лісовий. – К.: Смолоскип, 2002. – С. 688-723.
28. Чого хоче Українська Соціалістично-Радикальна партія. – Львів: Українська видавнича спілка “Громада”, 1926. – 47 с.

29. Nastroje ukraińców w oświeceniu “Hromadskiego hołosu” // Sprawy narodowościowe. – 1933. – №2-3. – S. 217.

Стаття надійшла до редакційної колегії 4.09.2013 р.

*Рекомендовано до друку докт.іст.наук, професором Кузутяком М.В.,
докт.політ.наук, професором Наумкіною С.М. (Одеса)*

**ANIMADVERSION OF THE TOTALITARISM AND ITS KINDS
(BOLSHEVISM AND FASCISM) BY UKRAINIAN RADICAL PARTY –
UKRAINIAN SOCIAL-RADICAL PARTY**

A. I. Mischuk, M. B. Mischuk

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;

76000, Ivano-Frankivsk, st. Shevchenka, 57;

ph. +380 (342) 59-61-46; e-mail: marjana010980@rambler.ru

The article is devoted of the animadversion of the Ukrainian Radical Party – Ukrainian Social-Radical Party, one of the most active in political respect parties’ in the life of the Western-Ukrainian land, Soviet Bolshevism and Nazi Germany, which were considered radical only as manifestations and types of totalitarianism. Shown that between communism and fascism party members conducted parallel because both regimes, in their opinion, were characterized by the presence of a powerful state apparatus, the dictatorship of one person, the lack of democratic freedoms, the monopoly of one party and the use of violent methods.

Keywords: *party political life, the radical forces, totalitarianism, bolshevism, fascism.*